

نگاهی به ویژگی‌های قومی مردم بلوچ در بلوچستان

عبدالرئوف ملازهی کارشناس زبان و ادبیات فارسی
و رئیس بنیاد ایران‌شناسی واحد بلوچستان

«وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقِيكُمْ»^۱ آیه ۱۳، سوره حجرات
ایران کشوری است بزرگ، با تمدن و فرهنگ غنی و دیرینه‌ای کهن، که اقوام مختلف با فرهنگ و
باورهای مخصوص به خود در آن زندگی می‌کنند.
بلوچ‌ها یکی از اقوام اصیل و شناخته شده ایرانی هستند که به زبان بلوچی (که از
نزدیک‌ترین خویشاوندان زبان فارسی است) تکلم می‌کنند و بیشترین جمعیت آنان در سه کشور
ایران، پاکستان و افغانستان به سر می‌برند. بیشترین جمعیت استان سیستان و بلوچستان را بلوچ‌ها
تشکیل می‌دهند و بافت اجتماعی آن قبیله‌ای و طایفه‌ای است.
همه اقوام ایرانی با توجه به اشتراکات فرهنگی دارای خصلت‌های اجتماعی مشابهی هستند.
اما در عین حال به دلیل تأثیرپذیری از شرایط خاص محیطی و قومی خود تفاوت‌هایی نیز در
خصلت‌ها، باورها و آداب و رسوم آنها مشاهده می‌شود که ویژگی‌های خاص هر قومی را
تشکیل می‌دهد.

بنابراین بلوچ‌ها نیز که از اقوام با سابقه و شاخص ایرانی هستند دارای نوعی فرهنگ و باورهای خاص و متفاوت می‌باشند و ممکن است در ذهن کسی این پرسش مطرح شود که ویژگی‌های قومی اجتماعی مردم بلوچ کدام است؟

برای روشن شدن این سؤال سعی شده ابتدا کلیاتی از ویژگی‌های خاص قوم بلوچ برشمرده شود و سپس چند ویژگی شاخص که این قوم را از دیگر اقوام متمایز می‌سازد بیان شود و برای این کار به روش کتابخانه‌ای عمل شده است.

«بلوچ انسانی آزاده، مهمان‌نواز، راستگو، ناموس‌پرست، دلیر و شجاع، سخت‌کوش و جنگ‌جوست. مردمش در اثر شرایط خاص محیط خویش، مقاوم و بردبار هستند که با حداقل امکانات زندگی می‌کنند و تحمل آنها در برابر مشکلات و سختی‌ها، شاید در هیچ‌یک از طوایف ایران وجود نداشته باشد. در دوستی ثابت قدم و وفادارند و در دشمنی سرسخت و انتقام‌جو هستند.

بلوچ در شترسواری، تیراندازی، شکار، کوه‌پیمایی، صحرانوردی و پیاده‌روی بی‌نظیر است. بلوچ‌ها برای اسلحه و مرکب‌سواری خود، اهمیتی به‌سزا قایلند و از این رهگذر در نگهداری و مراقبت آن سخت می‌کوشند. از قیود زاید و تعارفات اضافی برکنارند و سادگی و بی‌آلایشی در پندار، کردار و گفتار آنها هویداست و به قول و قرار خود اهمیت بسیار می‌دهند.

مردم بلوچستان سخت پایبند اعتقادات مذهبی و دینی خویشند، نماز را به موقع و باجماعت به‌جای می‌آورند و در سخت‌ترین شرایط روزه می‌گیرند و شکستن روزه را گناهی بزرگ می‌شمارند. اعیاد آنان منحصر به اعیاد مذهبی است و در میان اعیاد مذهبی بیشتر از همه برای دو عید فطر و قربان اهمیت قایل هستند و با توجه معتقدات مذهبی خود، تشریفات ویژه‌ای برای این دو عید مقرر می‌دارند»^۲.

در این اعیاد تمام افراد خانواده لباس نو می‌پوشند و برای ادای نماز عید به عیدگاه یا مصلی می‌روند و پس از اتمام نماز آنهایی که با یکدیگر کدورتی داشتند همدیگر را در آغوش کشیده، حالیت می‌طلبند و سپس به دیدار بستگان و خویشاوندان می‌روند و تا سه روز را ایام عید می‌دانند.

چند ویژگی شاخص که قوم بلوچ را متمایز می‌سازند عبارتند از: ۱- میارجلی (پناهنده‌پذیری)، ۲- قول و قرار، ۳- مهمان‌نوازی، ۴- حشر و مدد، ۵- بجار، ۶- چَندَء، ۷- بیر یا انتقام، ۸- جن طلاق (زن طلاق)، ۹- دیوان، ۱۰- پَتر، ۱۱- پوشاک.

۱- میارجلی (mayārjalli) (با هوت)^۳

میار و باهوت به معنای پناهنده شدن به کسی و میارجلی به معنای پناهنده‌پذیری است. اگر شخصی گناهکار یا مظلومی به علت ترس از جان، محل سکونت خود را ترک گفته و به سردار یا طایفه‌ای قوی‌تر پناه ببرد و از او طلب پناهندگی و حمایت بکند و او نیز با سنجیدن جوانب قبول پناهندگی نماید، ابتدا پناه‌دهنده سعی می‌کند با وساطت مشکل پناهنده خود را با طرف مقابلش حل و فصل نماید. چنانچه این روش مؤثر نیفتاد، پناه‌دهنده تا پای جان از پناهنده خود در مقابل دشمنانش دفاع خواهد کرد.^۴

ضرب‌المثل بلوچی مؤید این موضوع است که می‌گوید:

«میار چه تیلگان عزیز ترانت» (mayār ča telagan azizterent)

یعنی پناهنده از دو چشم انسان عزیزتر است.

در فرهنگ بلوچ کسی که به پناهنده خودش خیانت کند یا او را تحویل دشمن دهد، جزء بدترین افراد است.

۲- قول

چنانچه بلوچ به کسی قول بدهد، نباید هیچ‌گاه به قول خود بی‌تعهد باشد و از این رو به قول خود وفادار است و این وفاداری و تعهد آنقدر زیاد است که به صورت ضرب‌المثل درآمده است:^۵

«سرن بروت بله قولن مروت» (Saron brot bala kowlon marot)

یعنی حاضرم که سرم از تن جدا شود، اما بدقولی نکنم.^۶

در اشعار بلوچی موجود است «شیخ مرید» یکی از عشاق معروف حماسی بلوچستان در جلسه بزرگان (که هر کدام قولی می‌دهند) قول می‌دهد که هر کس صبح پنجشنبه به درب منزل من بیاید و هرچه بخواهد به او می‌بخشم، رقیب عشق او به نام «چاکر» از این قول سوء استفاده می‌کند و «سائلی» را اجیر می‌کند و به او می‌گوید آنقدر سیم و زر به تو می‌دهم که برای همیشه

از گدایی دست بکشی، ولی در مقابل از تو می‌خواهم مأموریتی بزرگ برایم انجام دهی، و آن اینکه صبح روز پنج‌شنبه به درب منزل شیخ مرید برو و به‌جای هر گونه طلب مادی، از او «خان بی‌بی» (هانی) نامزدش را طلب کن و به او یادآوری کن که در مجلس بزرگان قول داده‌ای، بدین ترتیب شیخ مرید تسلیم می‌شود. حاضر می‌شود آوارگی و دیوانگی را قبول کند و از نامزدش صرف‌نظر کند اما برای خود عیب می‌داند که قولی را در مجلس بزرگان داده بود نقض کند.^۷

۳- مهمان‌دوستی

مهمان‌نوازی مردم بلوچستان ریشه در فرهنگ اسلامی آنها دارد و از این نظر شهره خاص و عام هستند. مهمان‌دوستی مردم بلوچ خصلتی پسندیده است که در بین تمام اقشار غنی و فقیر بلوچ وجود دارد. مهمان‌نوازی و پذیرایی از مهمان با صمیمیت و احساس خاصی همراه است؛ این خصلت از دیرباز در میان مردم بلوچ وجود داشته است. همیشه بهترین امکانات خود را نگه می‌دارد و آن را از زن و فرزند دریغ داشته که شاید مهمانی بیاید.^۸

بوده‌اند افرادی که هیچ‌گاه به تنهایی غذا نمی‌خوردند و به انتظار می‌نشستند تا مهمانی از راه برسد. در همه منازل بلوچستان مهمانخانه و در همه روستاهایش مسافرخانه وجود دارد تا از مهمان پذیرایی کنند.

۴- حَشْر و مَدَد (hasar-o- madad)

حشر و مدد به معنی همیاری و تعاون گروهی افراد در کارهاست. تنها زیستن برای فرد بلوچ مفهوم ندارد، و تنهایی به منزله نابودی است، از این‌رو در مسیر زندگی و مقابله‌های نابرابر با طبیعت خشن، آموخته است که همواره در کنار قوم و هم‌کیشان خود زندگی کند تا از هر گونه گزند و آسیبی در امان بماند، بنابراین وجود اصطلاح حَشْر و مدد که یکی از انگیزه‌های حیاتی و اجتماعی قوم بلوچ است خود گواه این مدعا است. حشر و مدد نوعی تعاون و همیاری است که افراد از روی خلوص نیت و مهربانی بدون دریافت مزدی برای یکدیگر انجام می‌دهند. ماحصل این کار ممکن است متوجه فرد یا جامعه گردد. اموری از قبیل: ساختن مدرسه، خانه، برنج‌کاری دروی محصول، ساخت و لای‌روبی قنوات، سد آبی، دفاع، در حشر و مدد بلوچی که از افتخارات قومی است نهفته می‌باشد.^۹

۵- بَجَّار (bejār) (کمک در امر ازدواج)

یکی از سنت‌های پسندیده و مفید قوم بلوچ که در میان شرقی‌ترین اقوام و ملل کمتر می‌توان نظیر آن را یافت، «بجَّار» است، بجَّار یعنی کمک و همراهی مادی به داماد جوان که می‌خواهد ازدواج نموده، تشکیل خانواده دهد. هر چند بجَّار شامل حال جوان غنی و فقیر هر دو می‌شود، ولی مسلم است عقلا و دانشمندان بلوچ برای کمک و همراهی با جوان کم‌بضاعت رسم بجَّار را عمومیت داده‌اند تا موجب خجالت و انفعال جوان محتاج نشود. از طرف دیگر جوانی که ازدواج می‌کند و جامعه هزینه آن را می‌پردازد، مکلف است به نوبه خود در «بجَّار» جوانان آینده که قصد ازدواج دارند شرکت کند و دین خویش را به اجتماع بپردازد. مبلغ بجَّاری بستگی به میزان و توانایی و همت فرد دارد و بیشتر از جانب خویشاوندان است و می‌تواند نقدی یا غیر نقدی مثل فرش و قالی و بز و گوسفند و ... باشد.^{۱۰}

۶- چَنْدَاء (čanda) (کمک به امور دینی)

مردم مسلمان بلوچ در کنار شرکت در مراسم بجَّار (که برای ازدواج است) و حشر و مدد (که تعاون در امور اجتماعی است)، برای ساخت و بنای مساجد، حوزه‌های علمیه، مخارج طلاب، حقوق مدرسین و دیگر امور دینی، با پرداخت وجوه نقدی و غیر نقدی (مثل مصالح ساختمانی) در مراسم چنده شرکت می‌کنند. علمای دین، متصدیان مساجد و حوزه‌های علمیه که قصد تعمیرات یا ساخت و ساز بناهای دینی را دارند، در نمازهای عید فطر و اضحی یا نمازهای جمعه از مردم طلب کمک می‌کنند. آنهایی که کمک‌های عمده‌ای می‌کنند، اسامی‌شان یادداشت می‌شود، سپس، افرادی با در دست داشتن لنگی بین تمام صفوف نمازگزاران دور می‌زنند و کمک‌های نقدی مردم را جمع‌آوری می‌کنند. در این منطقه ساخت مکان‌های دینی از مراسم چنده و پرداخت زکات تأمین می‌شود و مردم کمک‌های فراوانی می‌کنند و در این موارد از دولت کمکی کمتر دریافت می‌کنند.^{۱۱}

۷- بَیر (beyr) به معنای انتقام است

اگر به شخصی یا طایفه‌ای صدمه و خسارتی وارده شده و یا کسی کشته شود و شخص خاطی از عمل خود اظهار ندامت نکند و عذرخواهی ننماید، باید منتظر انتقام طرف مقابل باشد. وی تا هر

زمانی که شرایط و موقعیت برایش فراهم شود انتقام خود را می‌گیرد. در شعر یکی از شعرای محلی کینه بلوچ چنین وصف شده است:

seng aga čatani bonā reyzant   سنگ اگان چاتانی بُن ء ریزانت
keynag ča mardāni delā kenzant   کینگ چه ء مردانی دلء کنزانت
beyr baločāni tā dosad sālā   بیر بلوچانی تا دو صد سالآ
lasaeyn āhoogant do dantānin   لسئین اهوگ انت دو دنتانین

هرگاه سنگ‌های بزرگ ته چاه فرسوده و تجزیه شود

آنگاه ممکن است کینه نیز از دل مرد جابه‌جا شود

انتقام بلوچ بعد از گذشت دویست سال

همانند آهوپی جوان دو دندان تازه است^{۱۲}

۸- قسم جن طلاق (زن طلاق) (jantalāk)

بلوچ‌ها برای اعلام تعهد، وفای به عهد، پیمان، اعلام براءت از اتهامات وارده و همچنین برای عملی نمودن سخنان و حتمی ساختن انتقام خود از شخصی یا طایفه‌ای، قسم زن طلاق یاد می‌کنند و از آنجایی که در ناموس پرستی تعصبی خاص دارند اغلب قسم جن طلاق یاد می‌کنند که راه برگشت ندارد و با کفاره هم جبران نمی‌شود و بعد از ادای این قسم تا آخرین توان بر عملی کردن عهد و پیمان و گفته خود اقدام می‌کند در غیر این صورت زنش مطلقه می‌شود.

می‌توان گفت زن طلاق مهم‌ترین قسم بلوچ‌هاست، چنانچه در حالت عصبانیت گفته شود

بسیاری از حوادث و درگیری‌ها را به دنبال خواهد داشت.^{۱۳}

۹- دیوان (diwān)

دیوان در ادبیات دری، به معنی وزارتخانه، اداره، دفترخانه، دفتر محاسبه به کار رفته است. اما در جامعه بلوچ به معنای مجلس و همایش است. بزرگان و ریش سفیدان قوم یا اقوام در یک محل معین گرد هم می‌آیند و به رتق و فتق کارهای مهم مردمی می‌پردازند که به این تجمع «دیوان» می‌گویند.

دیوان برای حل اختلاف دو شخص یا دو طایفه، مشخص کردن میزان مال و مهریه عروس و ... تشکیل می‌شود. همچنین به مجلس میهمانی عروسی که میهمانان دور هم جمع می‌شوند و یا مکانی که شعرا و خوانندگان، موسیقی اجرا می‌کنند، همایش‌های شعر و ادب و بزرگداشت دانشمندان را هم دیوان می‌گویند.^{۱۴}

۱۰- پَتر (pattar)

پَتر را می‌توان به معنی پذیرش قصور و اشتباه تلقی کرد، بدین صورت که اگر بین دو شخص یا دو قوم اختلافات شخصی، خانوادگی و فامیلی به وجود آمده باشد، یا در اثر درگیری و برخورد کسی زخمی یا کشته شود، در این موارد جهت جلوگیری از گسترش دامنه اختلاف و انتقام‌گیری، بزرگان طایفه، به همراه شخص خطاکار برای اظهار ندامت و پشیمانی و پذیرفتن اشتباه خود و ارزش دادن و احترام به مظلوم زیان‌دیده به خانه او رفته و ضمن قبول تقصیر، از او معذرت‌خواهی می‌کنند و حاضر به پرداخت خسارت می‌شوند که در اکثر موارد متهم و خطاکار بخشیده می‌شود و خسارت‌های پرداخت شده او بعد از مدتی به وی برگردانده می‌شود.^{۱۵}

۱۱- پوشاک

از شاخص‌های ظاهری مرد و زن بلوچ که وی را از اقوام دیگر متمایز می‌سازد پوشاک بلوچ است که به دلیل موقعیت جغرافیایی و گرمای زیاد منطقه و کار و تلاش مردم و دلایل دیگر شکل خاصی به خود گرفته است. سوزن‌دوزی زن بلوچ بر لباس خود در ده‌ها طرح و نقشه جزو صنایع دستی مهم کشور به‌شمار می‌رود و شهرت جهانی پیدا کرده است.

نتیجه

خصلت‌های موجود در جامعه قبیله‌ای و عشیره‌ای بلوچ در هر نقطه‌ای از بلوچستان که باشد به معیارهای خاص خود استوار است، شرایط زیست محیطی در کنار عوامل دیگر که بر اثر گذشت زمان رنگ و معیار و ارزش به خود گرفته است و فرهنگی را به وجود آورده که تحت هیچ عنوان حاضر نیست از آن دست بردارد. هر چند که بعضی از این خصلت‌ها امروز از دیدگاه دیگران

رنگ ضد ارزش به خود گرفته باشد. اصرار این قوم بر حفظ ویژگی‌هایش او را از دیگر اقوام متمایز ساخته است.

پی‌نوشت‌ها

۱. مفهوم آیه «این است که شما انسان‌ها را به صورت ملت‌ها و قبیله‌ها آفریدیم تا دیگران را بشناسید که همانا باکرامت‌ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست».
۲. ایرج افشار سیستانی، بلوچستان و تمدن دیرینه آن.
۳. واژه «میار» و «باهوت» هر دو به یک اندازه کاربرد دارند.
۴. مجیب الرحمان نبات‌زهی، در جغرافیایی سرباز اطلاعات زیادی در این مورد.
۵. مجیب الرحمان نبات‌زهی.
۶. برای اطلاعات بیشتر در مورد ضرب‌المثل‌های بلوچی به کتاب «بتل گنج» مراجعه شود.
۷. مطلب فوق از شعر بلوچی «شیخ مرید و هانی» اقتباس شده است.
۸. کتاب فرهنگ مردم بلوچ، نوشته عبدالله ناصری، ص ۲۴۶، بهمن ۱۳۰۸.
۹. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در فرهنگ مردم ایرانشهر، نگارش اسماعیل نرماشیری.
۱۰. کتاب بلوچستان، ذبیح‌الله ناصح، ۱۳۴۴، ص ۹۳-۹۴.
۱۱. از یادداشت‌های شخصی عبدالرئوف ملازهی (نگارنده).
۱۲. از کتاب چکار نوشته یعقوب عامل که به زبان بلوچی است.
۱۳. به پایان‌نامه جغرافیایی سرباز ... نوشته مجیب الرحمان نبات‌زهی مراجعه شود.
۱۴. برای اطلاعات بیشتر به پایان‌نامه کارشناسی ارشد سعید دامنی تحت عنوان گویش ایرانشهری مراجعه شود.
۱۵. فرهنگ مردم ایرانشهر - اسماعیل نرماشیری.

منابع

- ایرج افشار سیستانی، بلوچستان و تمدن دیرینه آن، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- دامنی، سعید، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند، ۱۳۷۷ش.
- مجموعه ضرب‌المثل‌های بلوچی «بتل گنج» غلام فاروق، کراچی.
- ناصح، ذبیح‌الله، بلوچستان، تهران، ۱۳۴۴ش.
- ناصری، عبدالله، فرهنگ مردم بلوچ، بی‌ناشر، بهمن ۱۳۵۸ش.
- نبات‌زهی، مجیب الرحمان، پایان‌نامه کارشناسی، مرکز آموزش عالی فرهنگیان ثامن الحجج مشهد، ۱۳۷۷ش.
- نرماشیری، اسماعیل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند، ۱۳۷۶ش.
- Yaqoob amil, "chakar", kowete Pakistan, 2001.